

MINDAUGAS PAKNYS

ŠV. BRUNONO KVERFURTIEČIO FRESKOS PAŽAISLIO KAMALDULIŲ VIENUOLYNE

Pažaislio vienuolynas Šv. Brunono gerbimo istorijoje užima išskirtinę vietą visoje Europoje. Čia nutapytas freskų ciklas, kiek žinoma, plačiausias dailėje atpasakojantis Šv. Brunono misiją ir kankinystę. Freskos nutapytos nedideliame koridoriuje, jungiančiame vienuolyno patalpas su zakristija ir presbiterija. Šiuo tapybiniu ciklu paskutiniu metu itin susidomėta, nes būtent Šv. Brunono misijos metu pirmą kartą istorijos šaltiniuose buvo paminėtas Lietuvos vardas. Šiame straipsnyje apžvelgiama, koku keliu ir kodėl toks Šventojo istoriją pasakojantis ciklas atsirado Pažaislyje, ką bendra su juo turėjo vienuolyno savininkai kamalduliai.

Galima klausyti, kodėl toks svarbus valstybei freskų ciklas atsirado itin uždaros regulos eremitiškais principais besivadovaujančių kamaldulių vienuolyne ir kodėl jo pavyzdžiai nepaplito? Tai lėmė uždaras vienuolijos pobūdis ir menkas Šv. Brunono gerbimas LDK. Daugiausiai Šv. Brunono (arba Bonifaco) kultas plito tarp Šv. Benedikto regulos besilaikančių vienuolių, nes Šv. Brunonas buvo benediktinas ir artimas kamaldulių įkūrėjo Šv. Romualdo mokinys, bendražygis. Labiausiai Šv. Brunono kultas pastebimas Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių provincijoje, mat šiuose kraštuose jis vykdė savo šventą misiją ir buvo nužudytas.

Šv. Brunono misijos aprašymas žinomas iš kelių šaltinių keliolikos nuorašų. Šiuose šaltiniuose misija ir paties Šv. Brunono kankinystė aprašomi nevienodai. Dėl tų nevienodumų Šv. Brunonas net dviejose vietose XVI a. pabaigoje įrašytas į „Martyrologium Romanum“ kaip skirtingas asmuo – kaip Šv. Brunonas (spalio 15 d.) ir kaip Šv. Bonifacas (pagal vienuolinį vardą birželio 19 d.)¹. Abiem atvejais hagiografiniame pasako-

¹ Pirmą kartą „Martyrologium Romanum. Editio princeps“ 1584 m. parengė Bažnyčios istorikas Cesare Baronius (1538–1607). Dabar Šv. Brunono šventė minima kovo 9 d.

jime skirtingai buvo nurodyta ir misijos bei kankinystės vieta – pirmuoju atveju minima Šv. Brunono misija į Prūsiją, antruoju – pas rusų karalių. Aprašymuose šiek tiek skyrėsi misijos eiga, kankinystės aplinkybės ir Šventojo palaikų likimas. Šv. Brunono kelionė į Prūsiją plačiausiai aprašyta vokiškose (vadinamosiose Saksų ir Bavarų) versijose, o pagal Šv. Petro Damiano „Šv. Romualdo gyvenimą“ (kuris tapo Italų versijos pagrindu) misija pasiekė rusų karaliaus kraštus. Tik XVIII a. pradžioje hagiografinė klaida buvo ištaisyta ir oficialiuose Šventųjų gyvenimų aprašymuose abi biografijos sujungtos į vieną². Nors ir vėliau dar ne kartą pasitaikydavo, kai abu pasakojimai buvo pristatomi kaip atskiri. Dėl tų hagiografinio pasakojimo skirtumų Šv. Brunono istorija skirtingai buvo vaizduojama ir dailėje.

Kamalduliai žinojo ir skaitė Šv. P. Damiano (1007–1072) Šv. Romualdo biografijoje aprašytą Šv. Brunono (tarp vienuolių žinomo kaip Šv. Bonifacas) misiją ir kankinystę. Pirmą kartą „Šv. Romualdo gyvenimas“ buvo publikuotas 1513 m., o XXVII jo skyriuje įterptas platus Šv. Brunono misijos aprašymas. Šiandien kai kurie istorikai mano, kad būtent Šv. P. Damiano pasakojimas galėjo būti tiksliausias ir artimiausias tiesai. Visi faktai ir duomenys apie Šv. Brunono misiją Šv. Romualdo aplinkoje buvo kruopščiai renkami, o Romualdas, Brunono bičiulis, asmeniškai rūpinosi misijos sėkme. Sužinojęs apie Brunono kankinystę Romualdas pats karštai panoro vykti į misijas ir tapti kankiniu. Misija jam pasisekė visai neblogai (Vengrijoje buvo įsteigti trys vienuolynai), tačiau kankiniu jis netapo. Šv. Petras Damianis, rašydamas Šv. Romualdo biografiją, tikrai turėjo pasinaudoti kamaldulių žinoma informacija ir Šv. Brunono misijos smulkmenos jam turėjo būti neblogai žinomos.

Nors benediktinų aplinkoje Šv. Brunono hagiografinis pasakojimas buvo žinomas ir anksčiau, tačiau Lenkijoje ir Lietuvoje jis išpopuliarėjo vėliau. Tik XVII a. pradžioje tas pasakojimas buvo įrašytas į čia rengiamus „Šventųjų gyvenimus“. Paplito Šv. P. Damiano versija su Šv. Bonifaco šventės minėjimu birželio 19 d., o Šv. Brunono hagiografinis aprašymas (su minėjimo diena spalio 15 d.) jei ir sutinkamas, paprastai būna trumpesnis, lakoniškesnis. Šv. Bonifaco misijos aprašymas pateikiamas beveik visuose

² I. Leonavičiūtė, „Šv. Brunono Kverfurtiečio ciklo šaltiniai“, in: *1009 metai: šv. Brunono Kverfurtiečio misija*, parengė I. Leonavičiūtė, Vilnius, 2006, p. 220. Abi biografijas į vieną pirmą kartą sujungė Conrad Janning, žr.: *Acta Sanctorum*, t. VI: Junii, 1715, p. 217–225.

šio laikotarpio hagiografiniuose aprašymuose³. Šv. Bonifacą, kaip Šv. Romualdo mokinį, XVII a. pradžioje žinojo „Šventųjų gyvenimų“ autorius Petras Skarga. Šv. Bonifaco misijos aprašymą jis įtraukė prie birželio 21 d., iš karto po Šv. Romualdo gyvenimo pristatymo⁴. Šis aprašymas labai artimas Šv. P. Damiano pasakojimui apie Šv. Bonifaco kelionę pas rusų karalių. Tuo tarpu apie Šv. Brunono misiją į Prūsiją jo „Šventųjų gyvenimuose“ nėra nė menkiausios užuominos.

Šv. Brunono kultą nuo XVII a. Lenkijoje bei Lietuvoje platino ne tik populiarėjantys Šventųjų gyvenimo aprašymai, tačiau ir tuo metu į kraštą atsikėlę kamalduliai. Pirmasis kamaldulių vienuolynas Lenkijoje buvo įsteigtas 1605 m. Bielianuose prie Krokuvos. Jis visą laiką išliko Lenkijos–Lietuvos kamaldulių provincijos centras. Vėliau buvo funduoti kiti Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynai: Rytvianuose (1621), Bielianuose prie Varšuvos (1641), Pažaislyje (1662), Beniševe (1663), Vygriuose (1667) ir Šance (1722). Prie kamaldulių fundacijų prisidėjo ir karaliai. Bielianų (prie Krokuvos) bažnyčioje koplyčią įrengė Zigmantas Vaza, Bielianų prie Varšuvos vienuolyną fundavo Vladislovas Vaza, Vygrių kamaldulių vienuolyno steigimo iniciatorius buvo Jonas Kazimieras. Steigti kamaldulių vienuolynus buvo sunkiau, nei kitus vienuolynus miestuose. Reikėdavo pasirūpinti ne tik vienuolių pragyvenimą garantuojančia fundacija, bet ir vienuolyno bei bažnyčios statybomis nuošalioje vietovėje.

Kamaldulių vienuolynuose Lenkijoje ir Lietuvoje nuo pat jų egzistavimo pradžios buvo atmenami ir gerbiami pirmieji Šv. Romualdo sekėjai šiuose kraštuose, atvykę XI a. pradžioje ir čia nukankinti – Penki broliai kankiniai iš Šv. Brunonas (Bonifacas). Jų istorijas pasakojantys ar primenantys atvaizdai dažnai aptinkami šiuose vienuolynuose. Šv. Brunonas gerbiamas ne tik šiuose kraštuose. Iki šiol tebėra Šv. Brunono koplyčia kamaldulių eremitų (*Sacro Eremo Tuscolano*) vienuolyne Fras-katyje, netoli Romos. Čia altoriaus paveiksle vaizduojamas Šv. Brunono nukirsdinimas.

³ Šv. Brunono misijos aprašymai XVI–XVIII a. leidiniuose, skelbtuose Lenkijoje ir Lietuvoje, aptarti straipsnyje: J. Nastalska, „Święty Bruno-Bonifacy w polskim piśmiennictwie historiograficznym i hagiograficznym do końca XVIII wieku“, in: *Święty Brunon. Patron lokalny czy symbol jedności Europy i powszechności Kościoła*, pod. red. A. Kopiczko, Olsztyn, 2009, p. 329–348.

⁴ P. Skarga, *Żywoty świętych starego i nowego zakonu na każdy dzień przez cały rok*, t. 1, Petersburg, 1862, p. 590.

Tačiau dažniausiai Šv. Brunono atvaizdus aptinkame Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynuose. Pavyzdžiui, įrengiant karališkąją Šv. Benedikto koplyčią Bielianų prie Krokuvos vienuolyno bažnyčioje šalia pagrindinių Šv. Benedikto paveikslų buvo pakabinti mažesni paveikslų ciklai, pasakojantys Šv. Brunono ir Šv. Vladislavo (tuometinio koplyčios geradario ir įkūrėjo Vladislavo Vazos dangiškojo globėjo) istorijas⁵.

Atskirai verta paminėti apie Šv. Brunonui rodytą pagarbą kitame kamaldulių Bielianų prie Varšuvos vienuolyne. Čia 1669 m. buvo padėtas kertinis naujos bažnyčios akmuo. Statybomis rūpinosi pats karalius Mykolas Kaributas Višniovieckis. Pagrindinių statybos darbų užbaigimo akcentas buvo iškilminga procesija į Bielianus, kai 1673 m. birželio 19 d. buvo perneštas Šv. Brunono paveikslas iš Šv. Jono kolegijos bažnyčios Varšuvoje, kadaise jai dovanotas Jono Kazimiero⁶. Šios iškilmės buvo skirtos pagerbti būtent Šv. Brunonui jo šventės minėjimo dieną. Neseniai, 1656 m. Šv. Brunono šventė kaip tik buvo kamaldulių atnaujinta⁷. Tačiau labiausiai prie šio iškilmingo paminėjimo prisidėjo tikriausiai Apaštalu Sosto 1673 m. sausio 21 d. paskelbtos apeigos *officium*, iškėlusios Šv. Brunono minėjimo dieną iki *semiduplex* šventės rango ir leidusios ją švęsti visoje Lenkijos–Lietuvos valstybėje⁸. Šiame 1673 m. iškilmingai perneštame paveiksle Šv. Brunonas pavaizduotas dėvintis baltą abitą ir kapą, su mitra ant galvos, rankose laikantis pastoralą ir palmės šakelę, simbolizuojančius jo misiją ir kankinystę. Už Šventojo figūros dešinėje ir kairėje tolumoje vaizduojamos dvi jo istorijos scenos, liudijančios sėkmingą misiją – Šv. Brunonas išbandomas ugnimi ir misionierius krikštija pagonių karalių.

Tarp šios šventės garbingų svečių Bielianuose prie Varšuvos buvo ir du valstybės senatoriai, iš kurių vienas – Pažaislio fundatorius ir mecenatas LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas⁹. Šie įvykiai galėjo turėti įtakos ir parenkant ikonografines temas Pažaislio freskoms. Juolab kad Pažaislio bažnyčios dekoravimas sienine tapyba prasidėjo visai netrukus – vos po kelerių metų.

⁵ S. Tomkowicz, *Bielany*, Kraków, 1904, p. 36.

⁶ M. Janocha, *Kamedulskie Bielany*, Warszawa, 2004, p. 37.

⁷ J. B. Mittarelli et A. Costadoni, *Annales Camaldulenses*, t. 4, Venetiis, 1759, p. 361–362.

⁸ *Officium S. Bonifacii Martyris*, Vilnae, 1673.

⁹ J. B. Mittarelli et A. Costadoni, *op. cit.*, p. 426–428.

Taigi Šv. Brunono istoriją vaizduojantis ciklas Pažaislyje atsirado ne atsitiktinai. XVII a. 2-ojoje pusėje Šventojo gerbimas buvo labai sustiprėjęs. Nors jo kultas vėliau iki pat XIX a. pabaigos nekito, pasakytina, kad būtent XVII a. 2-ojoje pusėje dėmesys jam Lenkijoje ir Lietuvoje buvo didžiausias. Galima manyti, kad toks tapybinis Šv. Brunono istorijos pasakojimas galėjo atsirasti tuo metu bet kuriame iš Lenkijos–Lietuvos kamaldulių vienuolynų. Pažaislio dekoravimo darbai tuo metu buvo intensyviausi, o įgyvendinama ikonografinė programa – plačiausia. Čia pravartu pažymėti, kad Šv. Brunono tapybinis ciklas Pažaislyje atsirado ne kaip siekis įamžinti pirmojo misionieriaus Lietuvoje atminimą, o kaip vieno iš pirmųjų Šv. Romualdo sekėjų šiuose kraštuose gerbimo išraiška.

Visas Pažaislio ansamblis suplanuotas ir įrengtas kaip kamaldulių vienuolynas. Eremitišką pobūdį rodo tiek nuošalios vietos vienuolynui parinkimas, tiek ansamblio išplanavimas, tiek ikonografinė bažnyčios puošybos programa. Vienuolynas pastatytas toliau nuo miesto, negyvenamoje teritorijoje, miškų ir upės juosiamame kalnelyje. Pažaislio vienuolyno kompleksą sudarė ne tik bažnyčia ir vienuolyno pastatas, bet ir kiti kamaldulių vienuolynams būdingi pastatai – svečių namai, ofisinės, eremitoriumas su vienuolių nameliais. Šalia driekėsi platūs sodai ir daržai. Bažnyčios puošyboje iš kitų pirmiausiai išsiskiria kamaldulių (Šv. Romualdo, Šv. Benedikto, Šv. Brunono, pal. Bogumilo, pirmųjų šventųjų atsiskyrių) ir Švč. M. Marijos ikonografinės temos. Tapybinės arba lipdybinės scenos vienuoliams turėjo priminti labiausiai gerbtų šventųjų pavyzdžius. Itin ryškus kamaldulių vienuolynuose buvo Dievo Motinos kultas.

Pažaislio kamaldulių vienuolynas statytas XVII a. trečiame trečdalyje¹⁰. 1667 m. spalio 20 d. padėti Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo pas Elzbieta bažnyčios ir vienuolyno kertiniai akmenys. Bažnyčios pastatas iškilo per kelerius metus – 1674 metais bažnyčia buvo pašventinta. 1674–1685 m. atlikta dauguma interjero dekoravimo darbų. Vienuolyno ir kitų ansamblio

¹⁰ Apie Pažaislį ir jo statybos istoriją pagrindinė informacija pateikiama: H. Kairiūkštytė-Jaciniene, „Pažaislis ein Barockkloster in Litauen“, in: *Tauta ir žodis*, t. 1(6), Kaunas, 1928. Vertimas į lietuvių kalbą: *Pažaislis, baroko vienuolynas Lietuvoje*, Vilnius, 2001; S. Meškauskas, „Klasztor kamedulów w Pożajściu“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historiae Artium*, t. 5, Poznań, 1991, p. 95–115; M. Paknys, „Nowe źródła o artystach w Pożajściu w kregu mecenatu Krzysztofa Zygmunta Paca“, *Biuletyn historii sztuki*, 2000, Nr. 1/2, p. 153–162; L. Šinkūnaitė, „Baroko pilnatis Pažaislio vienuolyno ansamblyje“, in: *Darbai ir dienos*, t. 26, Kaunas, 2001, p. 7–28; M. Paknys, *Pažaislis. Menas ir istorija*, Vilnius, 2005.

pastatų statyba užtruko ilgiau. Daugiausiai dėmesio skirta Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo pas Elzbietą bažnyčiai, svarbiausiam ir puošniausiam ansamblio statiniui. Bažnyčia baigta XVIII a. pradžioje, konsekruota 1712 m., o kai kurie kiti ansamblio pastatai iškilo dar vėliau.

Visus statybos ir dekoravimo darbus, kol buvo gyvas, atidžiai prižiūrėjo pats mecenatas – LDK kancleris Kristupas Zigmantas Pacas (m. 1684). Dažnai lankydamasis Pažaislyje Pacas nesunkiai galėjo kontroliuoti ir statybų eigą, ir išlaidas. Jis pats rinkosi architektus, lipdytojus, tapytojus. Vis dėlto statybos užsitęsė ir buvo baigtos jau po steigėjo mirties. Po K. Z. Paco mirties Pažaislio statybomis labiausiai rūpinosi jo giminaitis – Maltos ordino kavalierius Kazimieras Mykolas Pacas, kuris Kristupo Zigmanto Paco lėšomis keletą metų studijavo užsienyje ir paveldėjo nemažą jo turto dalį.

Pažaislio ansamblis – ne tik vienas gražiausių, bet ir vienas geriausiai išlikusių baroko paminklų Lietuvoje. Didžioji dalis meno vertybių sukurtos XVII a. paskutiniame trečdalyje. Pažaislio savitumą lemia unikali visa architektūra. Pirmą kartą Europoje panaudota įgaubta bažnyčios fasado plokštuma, gana retas šešiakampis planas, ašinė simetriška viso vienuolyno kompozicija. Stiuko lipdybos, tapybos ir marmuro derinimas puošiant bažnyčią pavertė Pažaislį objektu, vertu ypatingo dėmesio kalbant ne tik apie Lietuvos, bet ir visos Europos baroką.

Visos Šv. Brunono istoriją pasakojančios freskos sukurtos florentiečio tapytojo Michelangelo Pallonio (1637–tarp 1711–1713)¹¹. Yra žinoma, kad fundatorius atidžiai rinkosi dekoratorių. Viena pagrindinių iškeltų sąlygų buvo ta, kad meistras dirbtų vienas, o ne vadovautų gausiam pameistrių būriui. Todėl tikėtina, jog Palloni dirbo vienas arba su vienu ar dviem pagalbininkais. Įvertinant Pallonio tapybą, reikia pažymėti, kad bendru freskų plotu Pažaislio bažnyčia toli pralenkė kitus LDK XVII a. architektūros paminklus. Iki tol tokių užmojų gausiai ištapyti sienas freskomis LDK nebuvo. Vien bažnyčios patalpose yra per 100 skirtingų siužetų įvairaus dydžio kompozicijų. Pagrindinės bažnyčios patalpos sienine tapyba dekoruotos 1678–1685 metais. Palloni freskos atnešė LDK tapybai daug naujovių. Dar niekad iki tol nebuvo taip išraiškingai perteikiama vaiz-

¹¹ Plačiausiai M. Palloni tapyba aptarta monografijoje: M. Karpowicz, *Działalność artystyczna Michelangela Pallonio*, Warszawa, 1967. Tiesa, autorius klaidingai įvardijo, kad bažnyčioje pirmoji dešinėje pusėje koplyčia yra Šv. Brunono Bonifaco. Iš tikrųjų ši koplyčia skirta Šv. Pranciškui Saleziečiui; joje nėra Šv. Brunoną vaizduojančių freskų.

duojamų asmenų ekspresija, architektūros fonai. Palloni labai sėkmingai naudojo erdvės iliuziją, spalvinę įvairovę, šviesšėšėlius. Jis savo freskose nuolat keitė vaizdavimo rakursą – kartais jo scenos tapomos žiūrint žmogaus akių lygyje, kartais iš apačios arba vadinamuoju „varlės žvilgsniu“, o kartais scena netgi pakeliama ant laiptelių, kad būtų galima pavaizduoti kuo aštresniu kampu. Palloni naudojami perspektyvos teikiamais efektais, juos vykusiai kaitalioja. Daugiaplanėse kompozicijose neretai vaizduojami ne perteikiamo siužeto, o XVII a. istoriniai asmenys. Dauguma šių principų būdingi ir Šv. Brunono istoriją vaizduojančiose freskose. Palloni Pažaislį paliko po fundatoriaus K. Z. Paco mirties, atlikęs didžiąją dalį darbų (tik bažnyčios kupolo freska, tapyta XVIII a. pradžioje, priskiriama Giuseppi Rossi).

Gausiai freskomis puoštoje bažnyčioje tapytos įvairios ikonografinės temos. Visoje bažnyčios tapyboje ryškus Švč. Mergelės Marijos išaukštinimas. Kopyčiose, koridoriuose, choro, kapitulos ar zakristijos patalpose plėtojamos savarankiškos atskirų Šventųjų ikonografinės temos. Bažnyčios kopyčiose pagerbti kamaldulių vienuolijos globėjai ir Pažaislio fundatorių šventieji užtarėjai. Koridoriuose – pirmųjų vienuolių, gyvenusių mūsų krašte pagal kamaldulių pavyzdį, tapybiniai pasakojimai. Zakristijos ir kapitulos patalpose ištapytomis scenomis primenama Paskutinė vakarinė ir Kristaus kančia. Atskirų patalpų skliautuose vaizduojamos atskirų Šventųjų apoteozinės scenos.

Skirtingos ikonografinės temos plėtojamos dviejuose koridoriuose, vedančiuose iš presbiterijos į kapitulos ir zakristijos puses. Šiuose dviejuose simetriškuose koridoriuose tapytos scenos pasakoja apie pirmuosius Šv. Romualdo sekėjus Lenkijoje ir Lietuvoje. Koridoriais, jungiančiais vienuolyno patalpas su bažnyčia, vaikščiojo tik vienuoliai, todėl toks ikonografijos parinkimas labai suprantamas.

Koridoriuje, einančiame iš vienuolyno pietinės pusės pro zakristiją, ištapytas Šv. Brunono gyvenimo pasakojimas. Su pirmuoju Lietuvos vardo istorijos šaltiniuose paminėjimu siejamas Šv. Brunonas buvo, kaip minėjome, vienas pirmųjų Šv. Romualdo mokinių, sukūrė pirmųjų Šv. Romualdo mokinių atsiskyrėlių gyvenimo aprašymą („Penkių brolių kankinių gyvenimas“). Kiek vėliau ir patį Šv. Brunoną, išvykusį į misiją krikštyti pagonių, ištiko panašus likimas.

Į šį koridorių iš bažnyčios pusės patenkama pro duris presbiterijoje. Jau freska virš šių durų presbiterijoje atkreipia dėmesį į Šv. Brunoną,

„Šv. Romualdas įveda Lenkijos kunigaikštį Kazimierą į Kliuni vienuolyną“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

kaip Šv. Romualdo mokinį, ir tarsi nurodo neatsitiktinai koridoriaus dekoravimui parinktą Šv. Brunono ciklą. Įdomi presbiterijos freskos istorija. Palloni ją ištapė dekoruodamas bažnyčią, tačiau XIX a., perėmus bažnyčią ir vienuolyną stačiatikiams, ji buvo užtapyta dažais. Freska atidengta tik 1983 m., nes jos siužetas buvo žinomas iš apačioje užrašyto pavadinimo: „Šv. Romualdas įveda Lenkijos kunigaikštį Kazimierą į Kliuni vienuolyną“. Tokio istorinio įvykio, atrodo, niekada nebuvo, – jis atsirado Petrii Skargai norint interpretuoti Petro Damiano Šv. Romualdo gyvenimo aprašymą ir jį susieti su senosiomis Lenkijos kronikomis. P. Damianis rašė, kad Šv. Romualdas turėjo mokinį slavų kunigaikštį, kurį įvedė į vienuoliją. Žinodamas apie lenkų kronikose minimą Boleslovo Narsiojo vaikaitį Kazimiero vienuolystę benediktinų vienuolijoje jaunystės laikais, jis spėjo, kad minimas slavų kunigaikštis buvęs būsimasis Lenkijos karalius Kazimieras Atnaujintojas (Odnowiciel)¹². Iškilmingas siužetas, kuriame sujungiamos Šv. Romualdo, kamaldulių įkūrėjo, ir pamaldaus Lenkijos karaliaus linijos, labai tiko presbiterijai. Freskoje kunigaikštis vaizduojamas nuolankiai suklupęs prieš jo pasitikti išėjusį vienuolyno abatą. Šv. Romualdas šalia

¹² P. Skarga, *op. cit.*, t. 1, p. 588–590.

karalaičio vaizduojamas tarsi užtariantis būsimąjį vienuolį. Tuo tarpu kitas kamaldulio rūbais vilkintis vienuolis, kairėje pusėje, neabejotinai irgi aktyviai dalyvaujantis siūlant priimti kunigaikštį į vienuolyną, galėtų būti Šv. Brunonas, kuris P. Damiano vadinamas uoliausiu ir stropiausiu iš visų jo mokinių¹³. Freskoje kunigaikščio Kazimiero palydovai vaizduojami vilkintys XVII a. 2-osios pusės drabužiais ir tarsi pasyviai stebintys visą sceną. Tarp šių palydovų portretų galima įžiūrėti ir kai kurių tuometinių didikų ar net karaliaus fiziologinių panašumų.

Pagaliau pereikime prie Šv. Brunono istoriją vaizduojančio freskų ciklo aptarimo. Ką vaizduoja šios freskos, kokią istoriją jos pasakojo kamaldulių vienuoliams?

Pažaislio bažnyčios koridoriuje ant sienų tapytose freskose išryškinti kaip tik abu svarbiausi Šventojo gyvenimo momentai – misija (popiežiaus palaiminimas misijoms, išvykimas, pamokslavimas pagonims, stebuklas, vietinio kunigaikščio krikštas) ir kančia bei kultas (nužudymas, relikvijų pagerbimas ir pastatyta bažnyčia virš jo palaikų). Sėkminga misija ir kančia už tikėjimą sudaro pagrindą misionieriaus šventumui. Skliautas ir paskliautė puošti stiuko lipdyba, kur išsiskiria kankinystę simbolizuojančios palmių šakos, karūnos, lelijų žiedai ir t. t.

Iš viso koridoriuje nutapyta 11 freskų: aštuonios iš jų, pasakojančios Šv. Brunono istoriją, išdėstytos aukštai sienose prie pat skliauto, o lubose trijose scenose tradiciškai vaizduojamos šventųjų apoteozės. Pasakojimas apie Šv. Brunoną pradedamas freska vakarinėje koridoriaus sienoje, prie išėjimo į vienuolyną durų, ir baigiama freska pietinėje sienoje, virš to paties išėjimo į vienuolyną. Trys koridoriaus skliaute esančios freskos apoteozinės, liudijančios Šventojo laimingą žemiško gyvenimo pabaigą. Taigi kurios aštuonios freskos pasakoja apie Šv. Brunono misiją, kankinystę ir pagerbimą po mirties?

1. „Popiežius Silvestras II įšventina Šv. Brunoną arkivyskupu“. Iš tikrųjų Silvestras II tik paskyrė Šv. Brunoną misionieriumi į nepakrikštytus kraštus. Toks istorinis įvykis žinomas vykęs Romoje 1002 m. O arkivyskupo šventimus Šv. Brunonas gavo kiek vėliau – 1004 m. iš Magdeburgo

¹³ Manoma, jog Kazimieras tikrai buvo atiduotas į vienuolyną, kad įgytų išsilavinimą, tačiau jo susidūrimas su Šv. Romualdu iš tikrųjų menkai tikėtinas. O Šv. Brunonas žuvo 7 metai prieš gimstant Kazimierui.

„Popiežius Silvestras II įšventina Šv. Brunoną arkivyskupu“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

„Šv. Brunonas išvyksta į misijas“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

„Šv. Brunonas pamokslauja pagonių karaliui“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

arkivyskupo rankų. Tačiau XVII a. plačiausiai buvo remiamasi P. Damiano informacija, kuris savo rašytoje biografijoje užsimena, kad Šv. Brunonas nuvyko į Romą ir popiežius jį išventino arkivyskupu, todėl būtent pirmoji scena vaizduojama kaip Šv. Brunono išventinimas. Pažaislio freskose apsilankymai pas popiežius vaizduojami dar dviejose freskose ir lengvai atpažįstami iš būdingos popiežiaus aprangos, vienodo vaizduojamo interjero. Šv. Pranciškaus Saleziečio koplyčioje taip pat vaizduojama „Šv. Pranciškaus Saleziečio audiencija pas popiežių“, o šalia presbiterijos ir kapitulos pusę vedančiame koridoriuje ištapyta freska „Pal. Bogumilas pop. Aleksandro III akivaizdoje atsisako arkivyskupijos“.

2. „Šv. Brunonas išvyksta į misijas“. P. Damianis apie tai rašo: „Vienas senas vienuolis, kuris lydėjo Šv. Brunoną nuo Ravenos sienų, man pasakojo, kad šis garbingas vyras kartu su visais, kurie paskui jį sekė, visą kelią ėjo pėsčias ir basas, nuolat giedodamas ir dar pralenkdamas“. Freskoje preciziškai stengiamasi perteikti šiuos žodžius. Šventasis vaizduojamas einantis priekyje, gestikuliuojantis rankomis, tarsi giedantis. O paskui misionierių vedamas žirgas rodo, kad misionierius, nors ir turėdamas iš ko rinktis, sąmoningai pasirinko sunkesnę keliavimo būdą – pėsčiomis. Siužete vaizduojama pati kelionės pradžia, mat vėliau, kelionei sunkėjant ir atšalus orams, kaip pasakoja P. Damianis, Šv. Brunonas vis dėlto tęsė kelionę raitas.

3. „Šv. Brunonas pamokslauja pagonių karaliui“¹⁴. Šventasis vaizduojamas ant nedidelio kalnelio, priešais karalių ir jį supantį pagonių būrelį. Tapytojas Palloni ir čia randa progos perteikti vaizduojamų asmenų nuotaikas – Šv. Brunonas nutapytas emociškai įtikinėjantis, karalius vaizduojamas neslepiantis susidomėjimo, o jį supantys pagonys – nustebę. Galima atkreipti dėmesį į tai, kad tapytojas ignoravo P. Damiano informaciją, jog kai pagonių karalius nusistebėjo pamokslaujančio misionieriaus apranga, kuri jam pasirodė skurdi, Šv. Brunonas persirengė brangiu vyskupo rūbu. Visose freskose Pažaislyje Šv. Brunonas vaizduojamas vilkintis kukliu baltu kamaldulio abitū. O vaizduojami pagonys neretai tapytojo „aprengti“ XVII a. 2-osios pusės Abiejų Tautų Respublikos bajorų drabužiais. Kaip minėta, toks istorinių siužetų tapymo bruožas buvo būdingas M. Palloni'ui.

¹⁴ P. Damianis Šv. Brunono sutiktą valdovą vadino rusų karaliumi. Saksų versijoje jis įvardijamas prūsų karaliumi, o Vipertas jį vadino prūsų karaliumi Netimeru. Siekiant neutralumo, jis čia ir toliau vadinamas tiesiog pagonių karaliumi.

„Šv. Brunono išbandymas ugnimi“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

„Šv. Brunonas krikštija pagonių karalių“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

„Šv. Brunono nukirsdinimas“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

4. „Šv. Brunono išbandymas ugnimi“. Tai viena įspūdingiausių viso ciklo freskų. Tapytojas čia įamžina vieną svarbiausių misijos momentų – Šv. Brunono įvykdytą stebuklą, kai jis, karaliui pareikalavus, praėjo tarp dviejų vienas šalia kito degančių laužų ir liko nė kiek ugnies nepalietas. Freskoje puikiai matyti Palloni'o gebėjimas perteikti vaizduojamų asmenų nuotaikas. Čia išreikštos įvairiausios emocijos – nuo tikėjimu ir pasiryžimu spinduliuojančio Šv. Brunono, nuostabos ar net išgąščio neslepiančių pagonių iki visišką ramybę spinduliuojančio misionieriaus palydovo. Tapytojas siužetą vaizduoja rūmų architektūros fone, kurio gale nutapytas lengvai atpažįstamas jo gimtosios Florencijos katedros kupolas. Tokia aplinka, nors ir prasilenkia su istorine realybe, suteikia siužetui iškilmingumo. Architektūros fonas iškilmingumui sustiprinti šiame cikle tapomas tik du kartus. Abu kartus jis pasirinktas vaizduojant Šv. Brunono stebuklus – išbandymą ugnimi ir stebuklą prie Šv. Brunono palaikų.

5. „Šv. Brunonas krikštija pagonių karalių“. Misijos sėkmę vainikuojanti scena gana šilta ir rami. Pačiame freskos centre klūpo prabangiais drabužiais vilkintis karalius. Centrinė ašis išryškinta nuolankiai nulenкта valdovo galva, krikštijančia Brunono ranka ir ryškiais saulės spinduliais viršuje, kurie simbolizuoja, kad krikšto aktas vyksta ne be Apvaizdos malonės. Tuo suteikiama siužetui iškilmingumo. Kompozicijos centre dominuoja baltais kamaldulių abitais vilkintys misionieriai. P. Damianis savo Šv. Romualdo gyvenimo aprašyme nenurodė, su kiek palydovų į misijas išvyko Šv. Brunonas. Visame šiame cikle Palloni šventąjį vaizdavo lydimą vieno, o šioje freskoje – dviejų palydovų kamaldulių. Tuo tarpu du karaliaus palydovai dešinėje freskos pusėje atrodo nepatiklūs ar abejojantys ir kontrastuoja su dešinėje pusėje vos matomu palydovu, vaizduojamu pamaldžiai sudėtomis rankomis. Kaip žinome, karaliaus palankumo misionieriui nepakako ir Šv. Brunono mirtį nulėmė būtent abejojantys ar sukurstyti karaliaus aplinkos žmonės. Tačiau kartu P. Damianis minėjo, kad prieš kankinystę Šventasis dar spėjo pakrikštyti būrius įtikėjusių pagonių. Tapytojas šią istorinio pasakojimo žinią apie pagonių bendruomenės religinį susiskaldymą įtraukia į ciklo pasakojimą būtent per šias tris figūras.

6. „Šv. Brunono nukirsdinimas“. Ši freska tragiškiausia iš visų ciklo scenų. Misijas toliau pagonių krašte vykdeš Šv. Brunonas buvo nužudytas karaliaus brolio įsakymu. Jis vaizduojamas dešinėje freskos pusėje, pagonių būrio priekyje. Jo rankos gestas aiškiai rodo, kad viskas vyksta jo nurodymu. O pačiame freskos centre nutapyta galvos netekęs Šv. Brunonas ir

„Stebuklas prie Šv. Brunono palaikų“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

Freskos „Stebuklas prie Šv. Brunono palaikų“ fragmentas. Atsivertęs ir atgailaujantis karaliaus brolis, tarp 1678–1685, M. Palloni

jo budelis. Šiuo būdu, kuris būdingas baroko dailei, sustiprinamas siužeto dramtizmas. Saksų versijoje Šv. Brunono nužudymas aprašomas kiek kitaip. Karaliaus brolio tarnai atvykę rado jį aukojant Mišias prie altoriaus. Vienas išsitraukė kardą ir nukirto Šv. Brunonui ranką, tačiau ji ir toliau stebuklingai atnašavo prie altoriaus. Kiti atvykę tarnai nukirto Šventajam ir galvą, kurią įmetė į upę. Būtent toje versijoje prūsų (o ne rusų!) karalius pavadinamas Netimeru, o jo brolis, Šv. Brunono žudikas – Zebedenu. Vis dėlto kalbant apie Pažaislio freskas, reikia nepamiršti, kad jos tapy-

Freskos „Šv. Kristupo nukirsdinimas“ fragmentas.
Fundatorius Kristupas Zigmantas Pacas, tarp 1678–1685, M. Palloni.

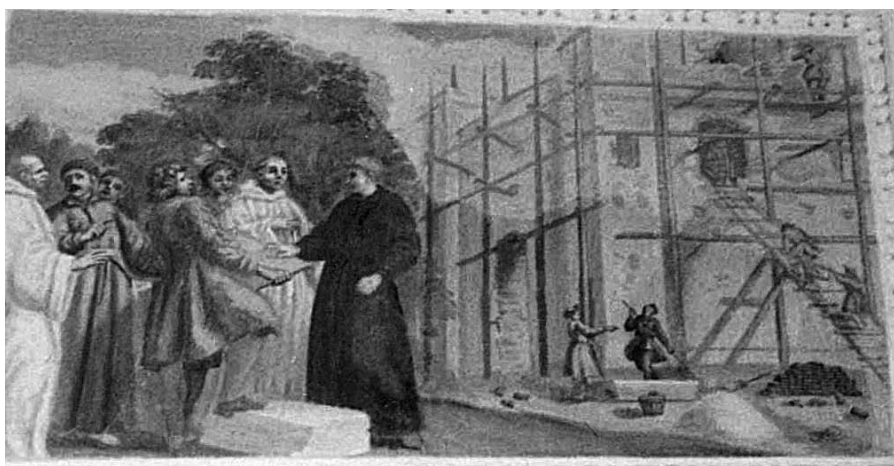
tos remiantis P. Damiano pasakojimu (kuriam Šv. Brunono krikštijami pagonys – rusai), todėl nekorektiška būtų čia vaizduojamus personažus įvardyti minėtais vardais.

7. „Stebuklas prie Šv. Brunono palaikų“. P. Damianis pasakoja, kad nužudžius Šv. Brunoną karaliaus brolis apako ir kartu su palydovais buvo ištiktas stabo. Atvykęs karalius išvydo stebuklą, ėmė uoliai ir karštai melstis prie Šventojo palaikų, kol stabo ištiktieji atgavo jutimus ir įtikėjo, ėmė atgailauti už savo nusikaltimus. Šiai freskai pasirinktas jau finalinis šio pasakojimo momentas – karaliaus brolis vaizduojamas pamaldžiai klūpantis prie Šventojo karsto ir atgailaujantis. Tapytojas, kaip ir Šv. Brunono išbandymo ugnimi scenai, čia parinko iškilmingesnę architektūros foną, o Šventojo palaikus „įkėlė“ į ištaigingą barokinių formų sarkofagą. Nesunkiai atpažįstamas šioje freskoje ir Palloni'o siekimas perteikti emocijas. Karaliaus brolis vaizduojamas panašiai, kaip Šv. Kristupo nukirsdinimą stebintis ir savo šventajam dangiškam globėjui adoruojantis pats vienuolyno fundatorius K. Z. Pacas¹⁵. Tik šioje freskoje paryškintas karaliaus brolio atsiprašymas ir nuolankumas, – jis vaizduojamas kiek palinkęs į priekį, o vidinė įtampa perteikiama ištempusia ištiesta dešiniąja ranka.

¹⁵ Plačiau apie šią freską Šv. Kristupo koplyčioje žr.: M. Paknys, „Postać fundatora w fresku Michelangela Palloniego w Pożajściu“, in: *Artyści włoscy w Polsce*, Warszawa, 2004, p. 293–299.

„Virš Šv. Brunono palaikų statoma bažnyčia“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

„Pal. Bogumilas stato Dobrovos bažnyčią“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

8. „Virš Šv. Brunono palaikų statoma bažnyčia“. P. Damiano rašytoje Šv. Romualdo biografijoje trumpai užsiminama, kad virš Šventojo kūno atsivertę pagonys pastatė bažnyčią. Šioje freskoje kairėje pusėje vaizduojama grupelė bažnyčių statančių asmenų, dešinėje – įpusėjusi bažnyčios statyba. Freska prastos būklės, todėl sunku įžiūrėti asmenis, vaizduojamus freskoje. Panaši freska yra simetriškai pastatykite kitame koridoriuje; ten vaizduojamas ciklas, pasakojantis apie pal. Bogumilo gyvenimą. Freskoje

„Pal. Bogumilas stato Dobrovos bažnyčią“ pavaizduoti asmenys gali būti tiesiogiai siejami su freskų tapymo metu (1678–1685 m.) Pažaislyje dirbusiais architektu, kamalduliais ir statybų organizatoriais¹⁶. Tikėtina, kad to meto amžininkų grupė galėjo būti nutapyta ir šioje virš Šv. Brunono kapo bažnyčios statybas vaizduojančioje freskoje. Dvi paskutinės ciklo freskos pasakoja apie įvykius jau po Šv. Brunono mirties ir Šventojo pagerbimą. Abiejose šiose freskose vaizduojamų asmenų apranga bei architektūra atitinka tapymo laikotarpio drabužius ir pastatus. Taip tarsi suartinama XI a. (kai vyko vaizduojami įvykiai) ir XVII a. 2-osios pusės Šv. Brunono gerbimo tradicija.

Pažaislio Šv. Brunono istoriją vaizduojantis freskų ciklas unikalus ikonografiniu požiūriu. Jį kuriant nebuvo naudojamosi ankstesniais Šventojo vaizdavimo pavyzdžiais. Savarankiškai buvo atrinkti svarbiausi jo gyvenimo ir kankinystės momentai, kurie turėjo reprezentuoti Šventąjį. Dėl labai uždaros kamaldulių vienuolijos šis ciklas taip pat ir vėliau nebuvo kopijuotas ar naudotas ikonografiniu pavyzdžiu daileje.

Aptariant Šv. Brunonui skirtą freskų ciklą, atkreiptinas dėmesys ir į kitą, simetriškai pastatytame koridoriuje nutaptą ciklą. Šiauriniame koridoriuje, kuris iš presbiterijos pro kapitulos patalpą veda į vienuolyną, vaizduojama palaimintojo Bogumilo istorija. Šis XIII a. pradžioje miręs Gniezno arkivyskupas atsisakė aukštų dvasininko pareigų ir iki gyvenimo pabaigos gyveno kaip eremitas. Nuo XVII a. pradžios jo gyvenimo aprašymas kaip sektinas pavyzdys dažnai pateikiamas kamaldulių tekstuose. Jis buvo gerbiamas ne tik Pažaislyje, bet ir kituose Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynuose¹⁷. Pirmosios keturios freskos sienose vaizduoja pal. Bogumilo stebuklus (stebuklingai perveda parapijiečius per upę, pašaukia žuvis, jomis pamaitina parapijiečius, stebuklingai įveikia ilgą kelią

¹⁶ Labiausiai tikėtina, kad freskoje vaizduojamas ilgametis Pažaislio architektas Pietro Puttini, žr.: M. Paknys, „Nowe źródła o artystach w Pożajściu w kręgu mecenatu Krzysztofa Zygmunta Paca“, *Biuletyn historii sztuki*, 2000, Nr. 1/2, p. 153–162.

¹⁷ XVII a. pradžioje pal. Bogumilas buvo laikomas pirmųjų kamaldulių pavyzdžio sekėju. Antai jo išsami biografija pristatyta Martyno Baroniuzo knygelės apie Penkis brolius kankinius pabaigoje, nurodant pavyzdingiausius pirmųjų kamaldulių Lenkijoje sekėjus [M. Baroniuz, *Vitae, gesta et miracula sanctorum Quinque Fratrum Polonorum eremitarum Casimiriensium Ordinis S. Romualdi Abbatis camaldulensium*, Cracoviae, 1610, p. 34–36]. Penki broliai kankiniai, Šv. Brunonas ir pal. Bogumilas nurodomi kaip ankstyvieji kamaldulių pirmtakai šiose žemėse ir kamaldulių istorijos tyrinėjimuose, žr.: L. Zarewicz, *Zakon kamedulów, jego fundacye i dziejowe wspomnienia w Polsce i Litwie*, Kraków, 1871, p. 18.

į Gniezną). Kitose keturiuose freskose matoma palaimintojo bažnytinė karjera ir pareigų atsisakymas (išventinimas arkivyskupu, bažnyčios statybos, pareigų atsisakymas ir iškeliavimas iš Gniezno)¹⁸.

Beje, manoma, kad antrajam koridoriui iš pradžių buvo parinkta ne pal. Bogumilo, o kitos temos – Penkių brolių kankinių, vienų pirmųjų kamaldulių sekėjų Lenkijoje – ciklas. Penki broliai kankiniai itin populiarūs visuose Lenkijos ir LDK kamaldulių vienuolynuose, jų gerbimą galima aptikti ir kituose vienuolynuose Europoje. Jų kultas šiuose kraštuose plito nuo pat pirmojo vienuolyno įsteigimo Krokuvoje XVII a. pradžioje. Taip simboliškai buvo sujungiami tik tuo metu atsikėlusių kamaldulių veikla su vienais pirmųjų misionierių šiuose kraštuose, eremitiško gyvenimo pradininkais. 1663 m. Lenkijoje Penkių brolių kamaldulių garbei vienuolyną skyrė Beniševo fundatorius Albertas Kadžidlovskis.

Pažaislyje šiame siauriniame koridoriuje pavaizduotos scenos puikiai būtų derėjusios su Kristaus kančios temomis, kuriomis dekoruota kapitulos patalpa. Taip pat jos puikiai būtų tikusios bendrai siauriniame ir pietiniame koridoriuose įprasmintai kamaldulių pirmtakų mūsų kraštuose idėjai. Apie pirmuosius kamaldulius mūsų kraštuose, Penkis brolius kankinius pasakoja ir scena virš praėjimo, vedančio iš presbiterijos į koridorių – „Karalius Boleslovas Narsusis aplanko pirmuosius Šv. Romualdo mokinius Lenkijoje“. Prisiminkime, priešingoje presbiterijos pusėje, kaip minėta, freska „Šv. Romualdas įveda karalaitį Kazimierą į Kliuni vienuolyną“ yra tarsi savotiška užuomina apie Šv. Brunono ciklą, slypintį už freskos esančiame koridoriuje. Tačiau siauriniam koridoriui buvo pasirinkta kita tema – pal. Bogumilo istorijos pasakojimas. Galima spėlioti, kad pal. Bogumilo tema buvo pasirinkta dėl aktualumo – būtent XVII a. antroje pusėje intensyviai vyko šio Gniezno arkivyskupo beatifikacijos proce-

¹⁸ Pažaislio tapybos tyrinėtoja dr. Laima Šinkūnaitė neseniai paskelbė klaidingą hipotezę, jog šiame cikle vaizduojama Šv. Vaitiekaus hagiografinė istorija [L. Šinkūnaitė, „1009 metai ir Pažaislis. Krikščioniškųjų misijų tema“, *Soter*, 2000, Nr. 3 (31), p. 75–84; L. Šinkūnaitė, „Pažaislio vienuolyno dekoru ikonografinė programa: nauji tyrinėjimų aspektai“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*, Vilnius, 2001, p. 7–26]. Klaidinga ikonografinė atribucija paneigta straipsnyje: M. Paknys, „Pal. Bogumilas Pažaislio freskose“, *Naujasis židinys*, 2002, Nr. 6, p. 315–322. Tiesa, autorė lieka kurčia argumentams ir toliau populiariuose tekstuose klaidina visuomenę [L. Šinkūnaitė, *Šv. Brunonas Kverfurtietis Pažaislio freskose*, Kaunas, 2009]. Pal. Bogumilo freskų cikle nėra nė vienos kankinystės ar priešiško susidūrimo su prūsais scenos, todėl tapybinio pasakojimo priskyrimas Šventajam kankiniui laikytinas rimta profesionalumo spraga.

„Karalius Boleslovas Narsusis aplanko pirmuosius Šv. Romualdo mokinius Lenkijoje“, freska, tarp 1678–1685, M. Palloni

sas¹⁹. Beje, tokia tendencija pastebima ir parenkant kitas ikonografines temas – Šv. Pranciškus Salezietis ir Šv. Marija Magdalena de Paci (kuriems paskirtos atskiros koplyčios) buvo visai neseniai kanonizuoti – jų skelbimo šventaisiais procesai baigti jau prasidėjus Pažaislio statyboms. Anksčiau buvo minėta, kad ir Šv. Brunono pasirinkimui įtakos taip pat galėjo turėti šventės aktualumas. Toks fundatoriaus „polinkis“ į martirologijos naujoves neatrodo keistas, jei atsižvelgsime ir į K. Z. Paco įdiegtas menines naujoves Pažaislyje.

Taigi Šv. Brunonas šiame tapybiniame kontekste pasirodo kaip vienas pirmųjų kamaldulių pirmtakų, sektinas pavyzdys, kurį vienuoliams visuomet turėjo priminti nutapytas ciklas. Freskos išdėstytos kaip nuoseklus pasakojimas, kuriame kruopščiai atrinkti svarbiausi Šv. Brunono gyvenimo, kankinystės ir garbinimo momentai. Įsivaizduokime, jog cikle nebūtų antros ar septintos freskos. Pasakojimas prarastų nuoseklumą ir

¹⁹ Beatifikacijos byla vyko XVII a. viduryje, tuo tikslu išleistas leidinys: S. Damalevicio, *Vita S. Bogumili archiepiscopi gnesnensis eremitae camaldulensis, Romae, 1661*. Tačiau palaimintuoju Bogumilas paskelbtas tik 1925 m.

įtaigumą, kuris baroke buvo itin vertinamas. Jei po pirmosios freskos (kuriuje popiežius išventina Šv. Brunoną arkivyskupu) sektų pamokslavimas pas pagonių karalių (III freska), siužeto perkėlimas iš popiežiškųjų rūmų tiesiai į gūdžią pagonišką provinciją taptų sunkiai suvokiamas. Būtent šiuos siužetus „suriša“ II freska, vaizduojanti išvykimą į misijas. Panaši sąsaja, pavyzdžiui, ir su priešpaskutine VII freska. Vaizduojant po Šventojo nukirsdinimo (VI freska) statomą bažnyčią (VIII freska) būtų galima numanyti, kad stengtasi parodyti, jog po mirties kankinys tapo šventuoju ar buvo garbinamas kaip šventasis. Tačiau kas, kaip vyko po mirties, kodėl garbinamas? Stebuklas po Šv. Brunono mirties ir jo žudiko atsivertimas bei Šv. Brunono palaikų pagarbinimas (VII freska) išsklaido abejones ir klausimus, tad puikiai tinka bendrai siužetinei linijai pagrįsti. Todėl vertinant puikų tapytojo M. Palloni'o freskų atlikimą reikia pažymėti ir puikų tapybinio pasakojimo „scenarijaus“ parinkimą.

Freskos nutapytos sekant P. Damiano pasakojimu apie Šv. Brunono kelionę pas pagonių rusų karalių. Neteisinga manyti, kad Šv. Brunono istorija nutapyta Pažaislio freskose dėl to, kad tai buvo pirmasis misionierius Lietuvos paribyje – Kvedlinburgo analų šaltiniai, paminintys Lietuvos vardą, buvo paskelbti vėliau nei tapytos Pažaislio freskos. Todėl kamalduliai, mecenatas K. Z. Pacas ar tapytojas M. Palloni nė neįsivaizdavo, kad jo istorijos aprašyme galėjo nuskambėti Lietuvos vardas. Todėl tikrai neverta tikėtis, kad aptariamame XVII a. tapybiniame cikle Pažaislyje stengtasi parodyti, kaip šiandien įsivaizduojame, pirmąją būtent lietuvių krašte vykusią misiją. Šv. Brunonas visų pirma vertintinas kaip vienas pirmųjų misionierių, Šv. Romualdo mokinių ir sekėjų, pavyzdys Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių provincijoje XVII a. gyvenantiems vienuoliams. Jei po freskomis būtų buvę įkomponuoti siužetus įvardijantys užrašai, Lietuvos vardo juose tikrai nebūtų buvę. Tačiau tai nemenkina puikios tapybos freskų, kurios pasakoja apie tikrus prieš tūkstantmetį vykusius įvykius, vertės.

THE FREScoes OF ST. BRUNO OF QUERFURT IN THE CAMALDULIAN MONASTERY IN PAŽAISLIS

Mindaugas Paknys

Summary

The cycle of frescoes painted in the church of the monastery in Pažaisliai, as far as it is known, is the broadest exhibition in art relating the mission and martyrdom of St. Bruno. The Camaldulian monks were aware of the history of St. Bruno (as a monk known as St. Boniface) as written in the biography of St. Romuald by St. Peter Damian (1007–1072). An *Officium* proclaimed by the Holy See on January 21, 1673 raised the commemoration day of St. Bruno up to the *semiduplex* rank of holy days. Thus, great attention was given to St. Bruno in the 17th c. in the other Camaldulian monasteries in Poland and Lithuania. One can state that the cycle picturing the history of St. Bruno did not appear in Pažaisliai by chance.

The Florentine painter Michelangelo Palloni (1637 – between 1711–1713) painted all of the frescoes relating the history of St. Bruno. He decorated the church with wall paintings in 1678–1685. Various iconographic themes are painted in the abundantly fresco decorated church. The honoring of the Blessed Virgin Mary in all of the paintings of the church is clear. In the chapels, corridors, choir, the premises of the capitula or sacristy the independent iconographic themes of various saints are expressed. In the two corridors joining the facilities of the monastery and the church, the histories of the first monks who lived in our land according to the Camaldulian way are painted. In the frescoes of the northern corridor the history of the Blessed Bogumila are depicted and the cycle of the St. Bruno frescoes are painted in the southern corridor.

In the southern corridor a total of 11 frescoes are painted: eight of them relating the history of St. Bruno are located high in the walls right by the dome while the apotheoses of the saints are traditionally depicted in three scenes in the ceiling. The first fresco depicts Pope Sylvester II consecrating Bruno as an archbishop, the second – St. Bruno's departure on his mission. The next three frescoes describe the successful mission of St. Bruno – preaching to the pagans, the challenge to St. Bruno by fire, and the baptism of the pagan king. The last three frescoes depict the martyrdom of St. Bruno and his honoring after death – the slaying of St. Bruno, the miracle by his remains, and the church being built on his grave.

The cycle of frescoes depicting the history of St. Bruno in Pažaisliai is unique in an iconographic sense. Examples from earlier depictions of the saint were not used during its creation. The most important moments of his life and martyrdom, which had to represent the Saint, were selected independently. Due to the closed nature of the Camaldulian monastery this cycle was also later not copied or used as an iconographic example in art.

S. BONIFACIUS ARCHIEP ET MARTYR. ORD. S. BEN.

*Neglectâ aulâ eremiticâ aus⁹ pede nud⁹ humum verrere, et inter vepreta se
volutare solebat. Ut perfidos cum rege Ruthenos ad X^{ti} sacra perduceret, ex
condicto rogum ardentem Archipræsul illasus pertransijt. Miraculo im-
posturæ deputato, ab ingratis tandem Martyr caditur.*

J. Umbach d.

B. Kilian sc.

Šv. Bonifacas. Įklija Karolio Andrzejowskio knygos „Kalendarz benedyktyński“
(Vilnius, 1768) egzemplioriuje (Lietuvos Dailės muziejaus biblioteka)